

Bir mektep ki bizi kendi ruhumuza kavuştursun” diyerek maarifi bir *dava* olarak görmüştür. Buna göre, ilköğretimin amacı çocuklarda kalp, vicdan ve irade terbiyesidir. Ortaöğretim, aklın terbiyesi ve genel kültürün kazanılması olup burada iyi bir dil, tarih, sosyoloji ve kültür eğitiminin verilmesidir. Üniversite ise ilmî sahada ihtisas yapma yeridir. İlki 1960 yılında yapılan sonrasında çok sayıda basılan *Türkiye’nin Maarif Davası* kitabında Topçu, eğitimle ilgili düşüncelerini bir araya getirmiş ve maarif kavramını kuvvetlendiren bir içerikle ele almıştır. Maarifin ve muallimin amacını ise “Bizim vazifemiz karakter yapmak şahsiyet yaratmaktır” şeklinde ifade etmiştir (bk. Topçu, Nurettin).

Son olarak maarif ismi, Türkiye’nin küresel eğitim kuruluşu olan ve 17 Haziran 2016 yılında 6721 sayılı kanunla kurulan Türkiye Maarif Vakfı’na verilmiştir. Böylece maarif kavramı herhangi bir dile çevrilmeden “maarif” olarak uluslararası düzeyde kullanılan bir kavrama dönüşme imkânı elde etmiş bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Turgut. “Fahreddin er-Râzi’ye Göre Aklın Tarifi ve Temel İşlevleri”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. 2/1 (2019), s. 23-35.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul 2014.
- Ergin, Osman [Nuri]. *Türkiye Maarif Tarihi*. I-II, İstanbul 1977.
- Gündüz, Mustafa. *Osmanlı Mirası Cumhuriyet’in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*. Ankara 2010.
- a.mlf. *Maâriften Eğitime: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm*. Ankara 2016.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı”. *150. Yılında Tanzimat*. ed. H. D. Yıldız. Ankara 1992, s. 335-395.
- Kaçar, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askerî Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808’e Kadar)”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. 2 (1998), s. 69-137.
- Kara, İsmail. *Bir Ahlâk Davası Nurettin Topçu*. İstanbul 2023.
- Kazıcı, Ziya – Ayhan, Halis. “Tâlim ve Terbiye”. *DİA*. 2010, XXXIX, 515-523.
- Öztürk, Kurtuluş – Kenan, Seyfi. “II. Meşrutiyet Dönemi Süreli Yayınlarında Yeni Eğitim Arayışları ve Modern Birey Düşüncesi”. *Osmanlı Araştırmaları*. sy. 60 (2022), s. 217-252.
- Reis, Bedriye. “Gazâlî’ye Göre Bir Bilgi Kaynağı Olarak Marifet”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/9 (2017), s. 1-40.
- Rosenthal, Franz. *Knowledge Triumphant: The Concept of Knowledge in Medieval Islam*. Leiden 2007.
- Şişman, Mehmet. *Eğitime Giriş*. Ankara 2021.
- Topçu, Nurettin. *Türkiye’nin Maarif Davası*. İstanbul 2019.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Düşüncesinin Yapısı*. İstanbul 2013.
- a.mlf. “Mârifet”. *DİA*. 2003, XXVIII, 54-56.
- Yıldız, Aytaç – Gündüz, Mustafa. “Maarif: Transformation of a Concept in the Ottoman Empire at the Beginning of the Nineteenth Century”. *History of Education*. 48/3 (2019), s. 275-296.



Abdurrahman ALİY



Ahmet Emre BİLGİLİ

MAARİF EMİNLİĞİ

(1926-1931)

Cumhuriyet’in ilk döneminde bölgesel eğitim yönetimi.



1923 yılında Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra eğitimin yaygınlaştırılması başlıca devlet politikalarından biri haline gelmiştir. Yeni okulların açılması, eğitime farklı destek programlarının hazırlanması planlanmıştır. 1925 yılının sonunda Maarif vekilliğine getirilen Mustafa Necati özellikle ilköğretimin yaygınlaştırılması ve toplumdaki okuryazar oranının yükseltilmesi için bir dizi çalışma başlatmıştır.

Mustafa Necati’nin öncülüğünde III. Hey’et-i İlmiye toplanmış, daha önce Türkiye’ye gelip bir rapor hazırlayan J. Dewey’in tavsiyeleri doğrultusunda öğretmen okulları ve diğer meslek okullarının belirli merkezlerde toplanarak güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Mustafa Necati, maarif işlerinin daha sağlıklı ve hızlı sürdürülebilmesi için ülkenin maarif mıntıkalarına ayrılması fikrini ileri sürmüştür. Mustafa Necati, hazırladığı eğitim sistemi ve öğretmenlik yasasının amacını “Maarif Vekâleti’nin yetkisi çeşitli ellerde toplanmış bulunuyor. Vekâletin en önemli görevi olan ilköğretimin yayılması meselesi valilerin yetkileri arasındadır. Bu sistemin mahzurlarını zaten biliyordum... Bunun için bir veya daha çok vilayeti birleştirerek bir eğitim bölgesi yapmayı ve bölgenin eğitim işlerini doğrudan doğruya Maarif Vekâleti’ne bağlı bir ‘emin’in emrine vermeyi düşündük” diyerek izah etmiştir.

22 Mart 1926 tarih ve 789 numaralı Maarif Teşkilatına Dair Kanun’un 20. maddesi ile kurulan Maarif Eminliği Teşkilatı gereği ülke bir veya birkaç vilayetten oluşan ve maarif emninlerince idare edilecek olan mıntikalara ayrılmış ve her ilde bir maarif müdürü ve maarif memurunun bulunması, ilk, orta ve sanat okullarının maarif emninlerinin kontrol ve denetiminde olması kararlaştırılmıştır. 21. madde “Maarif emini, ilk mektep muallim ve muallim muavinleriyle müdür ve başmuallimlerini, ilk tedrisat müfettişlerini, eminlik mahiyetindeki kalem heyetini, maarif mıntıkası dahilindeki vilayetlerin maarif kalemi, başkâtip ve kâtiplerini ve vekâletçe tayin ve vekâlet emrine alınmaları kendilerine bırakılacak diğer maarif müntesiplerini ka-



nun ve talimatnameler dairesinde tayin ve vekâlet emrine alır. İhtar, tektir ve katı maaş gibi cezalar da verir. Maarif eminleri vilayet bütçelerindeki maarif tahsisatı hakkında meclis-i umûmîlere arzedilmek üzere vilayetlere tekliflerde bulunurlar. Maarif eminleri, mıntukası dahilindeki orta tedrisat mekteplerini de murakabe ederler” şeklindedir.

Kanuna göre Türkiye on üç maarif emniyeti bölgesine ayrılmış ve her bölgeye birer “maarif emini” tayin edilmiştir. Mıntuka sayısı 1928’de on ikiye düşürülmüştür. Maarif emniyeti bölgeleri ve kapsadığı iller şöyledir: 1. Ankara bölgesi (Ankara, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Yozgat (Bozok), Kırşehir, Kayseri), 2. İstanbul bölgesi (İstanbul, Kocaeli, Bursa, Bolu, Zonguldak), 3. Edirne bölgesi (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale), 4. Adana bölgesi (Adana, Niğde, İçel, Mersin), 5. İzmir bölgesi (İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Denizli, Balıkesir), 6. Elazığ bölgesi (Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Malatya), 7. Erzurum bölgesi (Erzurum, Erzincan, Kars, Bayezid), 8. Sivas bölgesi (Sivas, Tokat, Amasya, Samsun), 9. Antalya bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur), 10. Trabzon bölgesi (Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Giresun, Ordu, Şebinkarahisar), 11. Gaziantep bölgesi (Gaziantep, Maraş, Urfa, Cebelibereket 1928’de bu mıntuka kaldırılarak Adana’ya bağlanmıştır). 12. Konya bölgesi (Konya, Aksaray, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Afyonkarahisar), 13. Van bölgesi (Van, Hakkâri, Siirt, Bitlis).

Maarif eminleri geniş yetkilerle donatılmıştır. Öncelikle eğitimle ilgili kanun, tüzük, yönetmelik ve emirleri uygulamak, eğitimin yeni yöntemlerle ve Cumhuriyet ilkelerine, millî kültür ve demokrasi düşüncesine uygun olmasını sağlamak, yılda en az bir defa mıntukasını teftiş etmek ve bölgesiyle ilgili eğitim haritası hazırlamak, öğrenci sayısı hakkında istatistik çıkarmak, bölgesinin coğrafî, ekonomik, kültürel ve sağlık yapısı hakkında bilgi toplamak ve Maarif Vekâleti’ne rapor vermek gibi görevleri vardır.

Her ders yılı sonunda maarif eminleri toplantısı yapılması da kararlaştırılmıştır. İlki 2-8 Haziran 1927’de Mustafa Necati başkanlığında Ankara’da yapılan toplantıda ilköğretime ayrı bir önem verilmiştir. Gündemin ilk maddesini “İlk mektep müallimleri yetiştirmek üzere düşünülen tedbirler” teşkil etmiştir. Toplantıdan alınan kararlara bakıldığında ortaokul mezunlarının iki aylık meslek kursuna tâbi tutulması ve Köy Öğretmen Okulu programındaki meslekî derslerden sınava girmeleri ve başarılı olanların köy öğretmeni olarak tayin edilmesi, özellikle köyleri dağınık ve nüfusu az olan yerlerde yatılı köy okullarının açılması, öğretmen okullarının son iki sınıfından başarılı olan öğretmen muavinlerinin öğretmen sayılması, ilkokul öğretmenle-

rinin meslekî açıdan kendilerini geliştirebilmeleri için kurs görmeleri konuları ele alınmıştır.

Maarif eminlerinin görevleri arasında ihtiyari ve zorunlu olmak üzere öğretmenlerin genel ve meslekî bilgilerinin artırılmasını amaçlayan kurslar dışında, halkın genel eğitim ve kültür hayatının geliştirilmesi için gece ve çırak okulları açılması, okuma odaları ve kütüphane imkânları sağlamak, okuyamamış veya istediği eğitimi alamamış vatandaşlar için Cumhuriyet vatandaşı olma şuuru kazandırmayı sağlayacak halk dershaneleri açma yetkisi de verilmişti. Bu dershanelerde Türkçe, Cumhuriyet ilkeleri, tarih, coğrafya, sağlık, ziraat ve ticaret derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Maarif eminleri bunun için karma sınıflar açabileceği gibi kadın ve erkekler için ayrı sınıflarla hapishanelerde de halk dershaneleri açabilecek, gerekli gördüğü takdirde lisan dershaneleri açma yetkisiyle birlikte halkın seviyesine uygun konferans ve müsamere, yayın yapma yetkisi de olacaktı. Toplantı kararları 29 Haziran 1927’de Bakanlar Kurulu’nda kabul edilmiş ve 5260 numaralı kararname ile mecburi ilköğretimin yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla Maarif Eminlikleri Talimatnamesi yayımlanmıştır.

Maarif emini dışında mıntukanın önemli yönetim organları, Mıntuka Maarif Meclisi ile İl Maarif Meclisi’dir. Maarif emini başkanlığında toplanan bu meclisler mutlak ya da gerekli görülen zamanlarda mıntuka müfettişleri, merkez maarif müdürleri, merkez kız ve erkek lise ve ortaokul öğretmen okulları müdürleri, maarif emininin belirlediği bir ilköğretim müfettişi, her ortaokuldan birer öğretmenin katılımıyla toplanmakta olup okulların eğitim öğretim durumu ve yapılacak işler hakkında görüşmeler yapılmakta, mıntuka maarif meclislerinin yıllık programları hazırlanmaktaydı.

Mustafa Necati’nin başlattığı yeni bir eğitim modeli olarak hayata geçen maarif eminlikleri, 1930’un başında eleştirilmeye başlanmıştır. Eminliklerin bürokratik yükü arttırdığı ileri sürülmüştür. Meselelerin özünde ise bir yönetim sorunu vardır. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın her alanı sıkı bir şekilde kontrol etme isteği ve maarif eminlerinin buna engel görülmesi, söz konusu uygulamanın sonunu getirmiştir. Dahiliye Vekâleti ve bu bakanlığa bağlı olan valilerin idarî ve malî yetkileri elinde bulundurması sebebiyle maarif eminleri zamanla birer eğitim müfettişi haline gelirken, öğretmen atama yetkileri ellerinden alınmış, 29 Haziran 1931’de de 1834 numaralı kanunla Maarif Eminliği Teşkilatı tamamen kaldırılmıştır. Türk eğitim tarihinde eğitime yaptığı katkılar ve öğretmenlik mesleğine verdiği önemle adından söz ettiren ve bakanlığı döneminde Türk eğitim sisteminin en büyük soru-

nunun ilköğretim ve öğretmen yetiştirme meselesi olduğunu dile getiren Mustafa Necati döneminde beş yıl kadar uygulama şansı bulan Maarif Eminlikleri, erken Cumhuriyet döneminin özgün eğitim faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Beş yıl kadar uygulanma şansı bulan maarif eminlikleri uygulaması erken Cumhuriyet döneminin özgün eğitim faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu sistemin beş yıllık faaliyetleri ve siyasî toplumsal etkileri hakkında derinlemesine bir çalışmanın yapılmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö.1000-M.S.2018*. Ankara 2018.

Çapa, Mesut. "Maarif Eminlikleri Teşkilatının Türk Eğitimindeki Yeri". *Cumhuriyet Döneminde Eğitim II*. Ankara 1999.

Ergün, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara 1997, s. 47-52.

Kapluhan, Erol. "1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/8 (2014), s. 123-134.

Özodaşık, Mustafa. *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları*. Konya 1999.

TBMM Tutanak Dergisi. 74. Birleşim, C.1, 20.3.1926.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi. Fon Kodu: 180.9. Yer No:126.605.1, Fon Kodu: 30.18.1.1. Yer No:29.33.13, Fon Kodu: 30.18.1.1. Yer No: 20.55.17, Fon Kodu: 180.9.0.0. Yer No: 126.607.9.

◆ Ayşegül ŞENTÜRK

MAARİF FERMANI

(1824)

II. Mahmud'un çocukların sıbyan mektebine gönderilmesine dair emri.

Sultan II. Mahmud'un 1824 yılında çocukların bir sanata, mesleğe, işe çırak olarak verilmeden önce mutlaka sıbyan mektebine gönderilmesini ve temel dinî bilgileri öğrenmesini mecbur hale getiren ferman, eğitim tarihinin önemli gelişmelerinden biri kabul edilmektedir. Bu ferman başlangıcı itibarıyla ilmiye sınıfının kontrol ve idaresinde olan çocukların temel din eğitimi devlet tarafından tespit edilebildiği kadarıyla teamüllerden farklı olarak doğrudan müdahalesi olarak da görülebilir. 1838'de Sultan Ahmed ve Süleymaniye camileri derununda devlet eliyle açılan ilk rüştiye mektepleri ve 1845'te Meclis-i Maârif-i Muvakkat'ın teşekkülüyle eğitimin ibtidâiye, rüştiye ve idâdiye olarak yeniden düzenlenmesi aynı sürecin ve anlayışın uzantılarıdır.

Sultan II. Mahmud'un 1824'te İstanbul ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar, Eyüp) kadılarına hitaben irat ettiği fermana dair değerlendirmeler içerik üzerine yoğunlaşmamış daha çok siyasî yönlerine ilgi gösterilmiştir. Değerlendirmeler fermanın "Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Rusya ve Mısır ile olan askerî krizler sebebiyle uygulanamadığı", "fermanın yeni bir şey getirmediği", "sadece İstanbul'u kapsadığı, diğer vilayetleri içermediği..." gibi söylemler etrafındadır. Araştırmacılar ekseriyetle fermanın, *Cevdet Tarihi*'ne dahil edilmiş nüshasına ya da çoğunlukla oradan kaynak belirterek alan *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilâtı* adlı esere müracaat etmişlerdir. *Cevdet Tarihi*'nde bulunan nüshanın eksik ve/veya değişmiş olabileceği, hatta fermanın asıl tarihi konusu dikkate alınmamıştır.

Temel dinî eğitimi mecburi hale getiren ferman, Vakanüvis Ahmed Cevdet Efendi'nin 1851'de yazmaya başladığı *Târîh-i Cevdet* adlı eserinde mevcuttur (Cevdet, 1885, XII: 277-279). Ahmed Cevdet, II. Mahmud'un irat ettiği fermanı önemli bulmuş ve "cehl her türlü fenalığın başı olduğundan" diye söze başlayarak sorunun ehemmiyetine dikkat çekmiş ve bu sebeple geçmişte hayır sahiplerinin pek çok mektep ve medrese inşa etmiş olduklarını vurgulamıştır. Cehalet ile mücadele için yapılan bütün bu yatırımlara rağmen Ahmed Cevdet'e göre bir müddetten beri "ehl-i İslâm içinde talim ve terbiye-yi sıbyan hususuna ehemmiyet verilmez olduğundan" halk cehalet içine düşmekten kaçınamamıştır. Bu sebeple çocukların eğitimi için İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılarına hitaben bazı uyarıları içeren bir ferman irat edilmiştir diyerek okuyucuyu ana metne yönlendirmiştir (Cevdet, 1885, XII: 123).

Ancak Ahmed Cevdet Efendi metnin aslına nerede ve nasıl ulaştığına dair bilgi vermemiştir. Metnin tamamını alıntılamanın Mahmud Cevad da *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târîhçe-i Teşkilât ve İcraâtı* adlı eserinde "Mebde-yi inkılâb-ı Osmânî" olarak nitelendiği fermanı, "1241 tarihli fermanın mütalaası bize birçok mâ'lûmât-ı târîhiye verir" ifadesiyle tanıtmıştır.

Buradan hareketle 1241 (1825-1826) yılını veren Mahmud Cevad'ın da fermanın aslını görmediğini söylemek abartı olmaz. Fermanın asıl nüshasına ilk defa 17 Ramazan 1240 (9 Kasım 1824) tarihini taşıyan fermanın *İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi*, İstanbul Kadılığı Mahkemesi, 154 numara da kayıtlı nüshasından hareketle, İstanbul (Fatih) ve Bilâd-ı Selâse kadılarına gönderilmiştir.

Fermanın aileler arasında uzun süredir yerleşmiş ve toplumda artık endişe boyutlarına varmış bir meseleye çözüm üretme saikiyle ilan edildiği anlaşılmaktadır. Ailelerden çocuklarının İslam dini-